

ВІДОБРАЖЕННЯ УМОВНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У ФІНАНСОВІЙ ЗВІТНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Обґрунтовано необхідність удосконалення відображення умовних зобов'язань у фінансовій звітності підприємства та розробки відповідних форм внутрішньої звітності

Постановка проблеми. Звітність виступає останнім завершальним етапом облікового процесу і призначена для задоволення інформаційних потреб всіх користувачів, які використовують фінансову звітність в якості головного джерела інформації про реальні результати діяльності підприємства. Показники звітності використовуються для прогнозування, оцінки, порівняння платоспроможності підприємств.

Виникнення нових об'єктів бухгалтерського обліку, зокрема, умовних зобов'язань, ставить перед науковцями та бухгалтерами-практиками завдання визначення методів обліку, які б задовольняли інтереси користувачів інформації, з урахуванням наслідків можливого впливу різних факторів на платоспроможність суб'єкта господарювання. Користувачі інформації мають право знати: чи бере участь підприємство у судовій справі, чи буде в результаті судового рішення зменшення економічних вигод, чи існують у підприємства проблеми з гарантійними зобов'язаннями, чи є проблеми з податковими органами тощо.

Тобто одним з основних питань є встановлення необхідності відображення та визнання умовних зобов'язань у фінансовій звітності або їх достатності розкриття текстової інформації в примітках до фінансової звітності або в пояснювальній записці.

Головною метою складання фінансової звітності є надання користувачам повної, правдивої, неупередженої й достовірної інформації про фінансовий стан підприємства для прийняття інвестиційних та управлінських рішень. Тому проблема відображення умовних зобов'язань у фінансовій звітності для забезпечення її повноти і достовірності є актуальною.

Метою статті є теоретичне обґрунтування необхідності удосконалення відображення умовних зобов'язань у фінансовій звітності підприємства та розробки відповідних форм внутрішньої звітності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемним питанням відображення умовних зобов'язань у фінансовій звітності приділяли увагу В.А. Биков [2], І.Е. Гуціна [4], Л.П. Фомічева [8], М. Брюханов [1], Л.А. Чайковська, Ю.А. Якушева [10, с. 117].

Викладення основного матеріалу дослідження. Генералова Н.В. [3] стверджує, що "умовні зобов'язання не підлягають визнанню, тому не відображаються у бухгалтерських записках і, відповідно, не повинні відображатися у звітності підприємств, але при цьому зазначає, що підприємство повинно відобразити інформацію про умовні зобов'язання".

Одночасно автор також стверджує, що "хоча в системі міжнародних стандартів немає прямих вказівок на необхідність ведення позасистемного позабалансового обліку, для отримання управлінської інформації на підприємствах все більш поширеною стає практика обліку умовних зобов'язань і умовних активів в окремих облікових регістрах (позабалансових)".

В.Кладієв вказує, що необхідно відображати інформацію про наявні умовні зобов'язання у Примітках до фінансової звітності, де необхідно пояснити природу виникнення, ступінь невизначеності строку або суми погашення, а також суму очікуваного погашення зобов'язання третьою стороною [5, с. 168].

Подібну позицію має В.Ф. Палій, який зазначає, що "компанія не визнає умовні зобов'язання у своїй фінансовій звітності, але зобов'язана розкрити у примітках умовне зобов'язання, якщо перспектива його можливого погашення не є занадто віддаленою. Якщо ймовірність спрямування ресурсів на погашення умовного зобов'язання досить велика, тоді необхідно визнавати резерв на його покриття і припинити розкривати таке зобов'язання як умовне" [6, с. 194].

Гуціна І.Е. [4, с. 31], Л.В. Сотнікова [7, с. 47] та Л.П. Фомічева [9] зазначають, що необхідно відображати інформацію про умовні зобов'язання у Пояснювальній записці до фінансової звітності підприємства з урахуванням того, що відображенню підлягають тільки суттєві факти, а також наявність зменшення в майбутньому економічних вигод підприємства є високою (тобто більше 50 %).

Про значення відображення умовних зобов'язань у звітності М. Брюханов зазначає, що упуцнення інформації про умовні зобов'язання у Примітках до фінансової звітності є першим кроком до шахрайства [1].

Враховуючи зазначені підходи різних авторів до необхідності відображення умовних зобов'язань у звітності, можна виділити дві протилежні думки серед науковців: 1) недоцільність наведення у примітках до фінансової звітності або у пояснювальній записці інформації про умовні зобов'язання; 2) відображення інформації про умовні зобов'язання у примітках до фінансової звітності або пояснювальній записці є доцільним.

При цьому слід врахувати положення в частині порядку відображення у звітності умовних фактів господарського життя та їх наслідків (умовних зобов'язань), які закріплені в П(С)БО 11, МСФЗ 37 та діючому ПБО РФ 08/01 (табл. 1).

Таблиця 1. Розкриття інформації про умовні зобов'язання та забезпечення у звітності підприємства

Ознака	П(С)БО 11	ПБО 08/01	МСФЗ 37
1	2	3	4
Відображення інформації про умовні зобов'язання	За кожним видом умовних зобов'язань наводиться така інформація: а) стислий опис зобов'язання та його сума; б) невизначеність щодо суми або строку погашення; г) сума очікуваного погашення зобов'язання іншою стороною	а) короткий опис характеру зобов'язання та очікуваного терміну його виконання; б) коротка характеристика невизначеностей, які існують відносно терміну виконання і величини зобов'язання. Інформація про наявність і величину виданих підприємством гарантій, зобов'язань, які виникають з облікових (дисконтованих) підприємством векселів, та інших аналогічних зобов'язань, прийнятих підприємством, як правило, розкривається у пояснювальній записці до бухгалтерської звітності підприємства за звітний період, незалежно від ступеня ймовірності виникнення наслідків таких фактів господарської діяльності	Якщо можливість будь-якого вибуття при погашенні не є віддаленою суб'єкту господарювання на кінець звітного періоду слід розкривати інформацію про характер умовного зобов'язання і якщо можна: а) оцінку його фінансового впливу; б) ознаку невизначеності, пов'язану із сумою або визначенням часу будь-якого вибуття; в) можливість будь-якої компенсації

1	2	3	4
Відображення інформації про резерви (забезпечення)	а) цільове призначення, причини невизначеності та очікуваний строк погашення; б) залишок забезпечення на початок і кінець звітного періоду; в) збільшення забезпечення протягом звітного періоду внаслідок створення забезпечення або додаткових відрахувань; г) сума забезпечення, що використана протягом звітного періоду; д) невикористана сума забезпечення, що сторнована у звітному періоді; е) сума очікуваного відшкодування витрат іншою стороною, що врахована при оцінці забезпечення	а) сума резерву на початок і кінець звітного періоду; б) сума резерву, списана у звітному періоді у зв'язку з визнанням підприємством зобов'язання, раніше визнаного умовним; в) невикористана (надмірно нарахована) сума резерву, віднесена в звітному періоді на позареалізаційні доходи підприємства	Для кожного класу забезпечення суб'єкту господарювання слід розкривати інформацію про: а) балансову вартість на початок і кінець періоду; б) додаткові забезпечення, здійснені протягом періоду, включаючи забезпечення існуючих забезпечень; в) використані суми, тобто, витрачені і списані за рахунок забезпечення протягом періоду; г) невикористані суми, сторновані протягом періоду; д) збільшення протягом періоду дисконтованої суми, яка виникає з плином часу, і вплив будь-якої зміни ставки дисконту
Неповне розкриття інформації про умовне зобов'язання	–	Допускається у випадку коли може бути нанесено збиток інтересам підприємства в супереччі з другою стороною умовного зобов'язання	

У вищенаведених нормативних документах положення в частині відображення інформації про умовні зобов'язання та резерви (забезпечення) є подібними, а в окремих випадках – тотожними. Разом з тим, в практиці вітчизняних підприємств інформація про наявні у підприємства умовні зобов'язання повинна відображатися у примітках до фінансової звітності або в пояснювальній записці, а інформація про створене забезпечення витрат та платежів за умовними зобов'язаннями та витрати, у складі яких воно відображається, повинно наводитись у звітності підприємства.

Для забезпечення правильності облікової класифікації застосування відображення умовних зобов'язань у звітності слід поділяти на дві групи:

1) існуючі на звітну дату умовні зобов'язання підприємства, по відношенню до розміру або строку виконання яких існує висока ймовірність та створено забезпечення витрат та платежів за умовними зобов'язаннями; 2) ймовірні зобов'язання підприємства, існування яких на звітну дату може бути підтверджено виключно настанням чи ненастанням майбутніх подій, які не контролюються підприємством.

Інформацію про наявність умовних зобов'язань й забезпечень витрат і платежів за умовними зобов'язаннями у суб'єкта господарювання пропонуємо відобразити наступним чином (табл. 2).

Таблиця 2. Відображення у звітності підприємства умовних зобов'язань та забезпечення витрат і платежів за умовними зобов'язаннями

Назва форми звітності	Положення звітності (рядок)	Характеристика об'єкта, який підлягає відображенню
1	2	3
<i>Існуючі на звітну дату умовні зобов'язання та визнані забезпечення</i>		
Баланс (пасив) (ф. № 1)	410 "Інші забезпечення"	Відображення сум за кредитом субрахунку 479 "Забезпечення витрат та платежів за умовними зобов'язаннями" та 473.1 "Забезпечення умовних гарантійних зобов'язань"
Звіт про фінансові результати (ф. № 2)	090 "Інші операційні витрати", 140 "Фінансові витрати", 160 "Інші витрати"	Відображення витрат, понесених на формування забезпечення витрат і платежів за умовними зобов'язаннями у складі рахунку за відповідними видами діяльності
	090 "Інші операційні доходи"	Відображення у складі інших доходів від операційної діяльності величини сформованого забезпечення, яке перевищує фактичні витрати підприємства з погашення умовного зобов'язання на рахунку 719 "Інші доходи від операційної діяльності"
Примітки до річної фінансової звітності (пояснювальна записка) (ф. № 5)	додатковий рядок	Зазначається характер зобов'язань і строки виплат останніх, які створені забезпечення, а також фактори, причинами, які вплинули на створення забезпечення певної величини, фактори, які підтверджують невизначеність строків та величини виплат, можлива величина виплат за умовним зобов'язанням, за яким створене забезпечення; інформація про створені забезпечення виплат і платежів за умовним зобов'язанням (сума забезпечення на початок і кінець звітного періоду; суми списання та коригування забезпечень)
<i>Ймовірність настання умовних зобов'язань підприємства є низькою</i>		
Примітки до річної фінансової звітності (пояснювальна записка) (ф. № 5)	додатковий рядок	Зазначається: а) короткий опис ймовірного умовного зобов'язання, а також можливий строк його погашення; б) коротка описова характеристика невизначеностей по відношенню до терміну виконання і величини зобов'язання; в) причини виникнення умовних зобов'язань, короткий опис умовного факту чи обставини, яка може спричинити певні наслідки (визначити на підставі чого виникли зазначені зобов'язання); г) ймовірність погашення

Невід'ємною складовою облікового забезпечення відображення умовних зобов'язань є їх розкриття в Пояснювальній записці, яка відноситься до форми № 5 "Примітки до фінансової звітності" і є текстовою частиною, що доповнює та розкриває, цифрову інформацію, наведену в основних формах фінансової звітності підприємства.

На сьогодні в Україні відсутня нормативно затверджена рекомендована форма Пояснювальної записки, що зумовлює її складання на практиці у довільній формі з урахуванням особливостей галузі діяльності.

Відображення наведеної в табл. 2 інформації щодо умовних зобов'язань та забезпечень витрат і платежів за умовними зобов'язаннями у примітках до фінансової звітності або в Пояснювальній записці, надає змогу управлінському персоналу правильно прогнозувати господарську діяльність підприємства, формувати цілі, стратегію і тактику діяльності на наступні звітні періоди.

Рекомендуємо окремо наводити інформацію про забезпечення та умовні зобов'язання за групами однорідних умовних зобов'язань чи забезпечень. Наприклад, окремо по

забезпечення, що створені в результаті виданих гарантійних зобов'язань або внаслідок участі підприємства у судових справах. Це забезпечуватиме цілісність сприйняття загальних аспектів інформації про умовні зобов'язання чи забезпечення, надає змогу зовнішнім і внутрішнім користувачам проаналізувати ймовірність вибуття ресурсів в майбутніх звітних періодах.

Якщо існуючі на звітну дату зобов'язання можна відобразити у формах фінансової звітності, то можливі (ймовірні) умовні зобов'язання знаходять своє

відображення лише в Пояснювальній записці, оскільки знайти підтвердження вони можуть лише з настанням або не настанням певної події, достовірно оцінити такі зобов'язання неможливо в силу невизначеності.

За кожним умовним зобов'язанням, ймовірність настання якого є низькою, пропонуємо зазначати наступну інформацію (рис. 1).

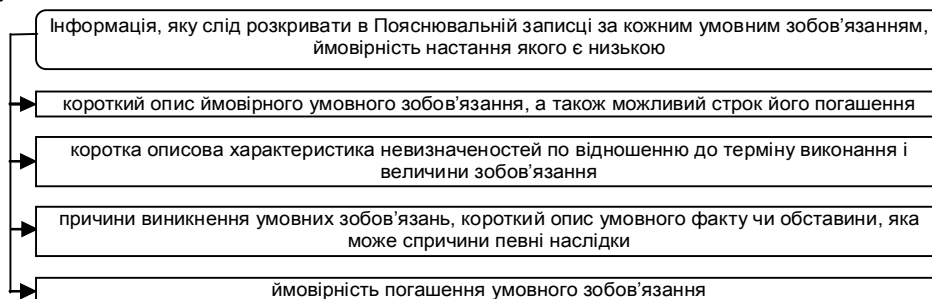

Рис. 1. Розкриття інформації в Пояснювальній записці про умовні зобов'язання, ймовірність настання яких є низькою

Достатньо складною є дооцінка гарантійних зобов'язань, інформація про які повинна бути представлена в Пояснювальній записці, а саме про величину, наявність виданих гарантій або зобов'язань, які виникають із врахованих підприємством векселів, та інші аналогічні зобов'язання. Така інформація наводиться у кінці звітного періоду незалежно від ступеня ймовірності настання певних наслідків таких фактів.

Прийняття рішення про відображення інформації про умовні зобов'язання у звітності повинно базуватися на критеріях істотності інформації, які визначаються керівництвом, виходячи з вимог, які висуваються до бухгалтерської звітності.

“В надзвичайно рідких обставинах розкриття деякої або всієї інформації, передбаченої стандартом, може нанести серйозний збиток стану підприємства в суперечці з іншими сторонами на предмет оціночного

зобов'язання, умовного зобов'язання або умовного активу. В таких випадках підприємство повинно розкрити не інформацію, а загальний характер суперечки разом з фактом і причиною того, чому інформація не була розкрита” [3, с. 57].

Для того, щоб визначити істотність умовних зобов'язань та визначити перелік інформації про умовні зобов'язання, яку слід надавати користувачам, особливості формування забезпечень витрат і платежів за умовними зобов'язаннями пропонуємо складати наступні форми внутрішньої управлінської звітності (табл. 3).

Таблиця 3. Система внутрішньої звітності за операціями з умовними зобов'язаннями та формування забезпечень витрат і платежів за умовними зобов'язаннями

№ з/п	Назва звітної форми	Зміст звітної форми
1	2	3
1	Звіт про умовні зобов'язання, за якими пропонується створити забезпечення витрат та платежів	Відображає перелік умовних зобов'язань, для яких створюється забезпечення; містить інформацію про умови формування та можливі витрати на забезпечення; джерела формування та напрями використання забезпечення; ймовірний термін сплати зобов'язання та можлива сума погашення та вплив операції на результати діяльності підприємства
2	Звіт про ймовірні на звітну дату умовні зобов'язання та можливі наслідки їх настання	Відображає назву умовного зобов'язання; фактори його виникнення та ймовірність вибуття активів; вплив на результати діяльності підприємства
3	Звіт про існуючі на звітну дату умовні зобов'язання та розмір створених по них забезпечень майбутніх витрат і платежів	Містить інформацію про назву умовного зобов'язання; документальне підтвердження його виникнення та суму створеного забезпечення; приблизна дата вибуття активів; вплив на результати діяльності підприємства
4	Звіт про стан погашення умовних зобов'язань за контрагентами	Відображає інформацію про розмір та суму погашення умовних зобов'язань розрізі кожного контрагента, а факторах виникнення умовних зобов'язань та відповідальних осіб за їх виникнення; наявність погашених умовних зобов'язань перед зазначеним контрагентом у попередніх звітних періодах
5	Звіт про результати інвентаризації забезпечення витрат і платежів за умовними зобов'язаннями	Містить інформацію про дату, відповідальних осіб за проведення інвентаризації забезпечення за кожним видом умовного зобов'язання та її наслідки; вплив на діяльність підприємства результатів коригування розміру забезпечення витрат і платежів за умовними зобов'язаннями

Форми запропонованих внутрішніх звітів наведені в Додатку 3. Складання зазначених внутрішніх форм звітності забезпечить управлінський персонал детальною інформацією про умовні зобов'язання суб'єкта господарювання з визначеними факторами та причинами їх виникнення.

Запропонований вище порядок відображення умовних зобов'язань та забезпечення витрат і платежів за умовними зобов'язаннями у звітності

підприємства забезпечує відповідність інформації вимогам повного висвітлення, достовірності, доречності та послідовності, надає змогу користувачам достовірно оцінити стан та результати господарської діяльності підприємства, забезпечивши тим самим потреби як оперативного, так і стратегічного управління, а також забезпечить дотримання принципу обачності при формуванні фінансової звітності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Вивчення практичної вітчизняних підприємств та їх фінансової звітності надало змогу встановити, що наведення неповної інформації про існуючі у суб'єкта господарювання умовні зобов'язання та не відображення у звітності відокремлено суми нарахованих забезпечень майбутніх витрат і платежів під умовні зобов'язання свідчить про порушення принципу обачності, неефективну реалізацію інформаційної та контрольної функцій бухгалтерського обліку. З метою вирішення зазначеного недоліку за результатами дослідження розроблено систему внутрішньої звітності за операціями, пов'язаними з умовними зобов'язаннями та формуванням забезпечень витрат і платежів за умовними зобов'язаннями, застосування якої надає змогу управлінському персоналу отримати детальну інформацію про операції з умовними зобов'язаннями та забезпеченнями, які створені для погашення майбутніх витрат і платежів для прийняття ефективних управлінських рішень. Використання зазначених форм внутрішньої звітності забезпечує посилення ефективності контролю за станом умовних зобов'язань суб'єкта господарювання і формування систематичної та повної інформації для відображення у фінансовій звітності підприємства, а також дотримання принципу обачності шляхом достовірної оцінки умовних зобов'язань та їх відображення у звітності.

Список використаної літератури:

1. Брюханов М. Мошенничество в примечаниях к финансовой отчетности [Електронний ресурс] / М. Брюханов. – Режим доступу: gaar.ru/biblio/gaar-ias/ideology/026.asp.
2. Быков В.А. Отражение в годовой бухгалтерской отчетности условных обязательств [Електронний ресурс] / В.А. Быков. – Режим доступу: <http://www.gaar.ru/biblio/rusbuh/049.asp>.
3. Генералова Н.В. Учет резервов и раскрытие информации в финансовой отчетности в соответствии с МСФО 37 "Резервы, условные обязательства, условные активы" / Н.В. Генералова // Бухгалтерский учет. – 2006. – № 11. – С. 57-62.
4. Гущина И.Е. Учет условных фактов хозяйственной деятельности / И.Е. Гущина // Бухгалтерский учет. – 2006. – № 23. – С. 28-32.
5. Кладієв В. Облік зобов'язань: методологічний аспект / В. Кладієв // Наукові праці. – Кіровоград, 2004. – Вип. 5, ч. 2. – С. 163-169.
6. Палий В.Ф. Международные стандарты учета и финансовой отчетности: [учебник] / В.Ф. Палий. – [3-е изд., испр. и доп.]. – М.: ИНФРА-М, 2007 – 512 с.
7. Сотникова Л.В. Некоторые типичные ошибки при формировании годовой финансовой (бухгалтерской) отчетности / Л.В. Сотникова // Бухгалтерский учет. – 2005. – № 1. – С. 38-49.
8. Фомичева Л.П. Составляем Пояснительную записку к бухгалтерской отчетности / Л.П. Фомичева. – М.: ООО "Вершина", 2005. – 332 с.
9. Фомичева Л.П. Условные факты хозяйственной деятельности [Електронний ресурс] / Л.П. Фомичева. – Режим доступу: <http://www.audit-it.ru/articles/account/buhaccounting/a6/40601.html>.
10. Чайковская Л.А. Условные факты хозяйственной деятельности: международный подход и российская практика / Л.А. Чайковская, Ю.А. Якушева // Международный бухгалтерский учет. – 2006. – № 4. – С. 107-123.

ОРЛОВ Ігор Віталійович – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри бухгалтерського обліку Житомирського державного технологічного університету